

GOSPODARKA FOLWARCZNO – PAŃSZCZYŹNIANA NA ZIEMIACH POLSKICH.

Folwark pańszczyźniany – gospodarstwo rolne lub rolno – hodowlane nastawione na zbytni, którego funkcjonowanie opierało się na przymusowej, darmowej pracy chłopów na rzecz właściciela ziemi.

Gospodarka folwarczno – pańszczyźniana – typ gospodarki feudalnej, która rozwinęła się w Europie Środkowo – Wschodniej w XVI w. Polegała na produkcji zboża w folwarkach szlacheckich, w których pracowali pańszczyźniani chłopowie.

1. Geneza wykształcenia się gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej na ziemiach polskich.

Wpływ na wykształcenie się gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej miały tak czynniki wewnętrzne jak i zewnętrzne.

a) czynniki zewnętrzne:

- wzrost popytu na zboże w Europie Zachodniej spowodowane: rozwojem miast, powstaniem nowych centrów handlowych, wzrostem liczby ludności pracującej poza rolnictwem (w rzemiośle), podniesieniem stopy życiowej ludności
- zboże w Europie Wschodniej było tańsze. Europa Wschodnia nie brała udziału w wyprawach geograficznych, nie dotknęła więc jej rewolucja cen. Ceny zboża i innych towarów = surowców były niższe niż w Europie Zachodniej. Opłacało się więc eksportować coraz więcej zboża i surowców.

b) czynniki wewnętrzne:

- rozwój miast i rynku wewnętrznego w XV i XVI wieku
- wzrost spożycia wewnętrznego
- spadek dochodów realnych szlachty spowodowany dewaluacją pieniądza i spadkiem dochodów z czynszów. Dotąd główne dochody szlachty pochodziły z czynszów, które płacili chłopowie za dzierżawioną ziemię. Należy jednak pamiętać, że wysokość czynszów od wieków nie ulegała zmianie. Wskutek psucia pieniądza coraz mniej można za te pieniądze było kupić. Szlachcie bardziej więc opłacało się przejść na rentę odrobkową (pańszczyznę) gdyż wówczas uzyskiwali tanią siłę roboczą co gwarantowało niską, konkurencyjną cenę zboża.
- przejście od pospolitego ruszenia do wojsk najemnych umożliwiło szlachcie zajęcie się produkcją zboża – prowadzeniem własnych gospodarstw rolnych. Co prawda szlachta sama nie pracowała na roli jednak zajmowała się zarządzaniem i korzystała z wyników pracy chłopów pańszczyźnianych.
- dobrej koniunkturze na zboże sprzyjała możliwość tworzenia coraz większych gospodarstw rolnych – folwarków szlacheckich. Zwiększenie areалу gruntów rolnych zapewniało zwiększenie plonów, a co za tym idzie zwiększenie eksportu. Było to możliwe gdyż szlachta włączała do folwarku takie ziemie jak:
 - grunty dotąd nieużytkowane = lasy, łąki, odłogi
 - pustki – ziemie opuszczone
 - ziemie wykupywane z rąk sołtysów
 - ziemie zabrane chłopom w zamian za dużo gorsze działki ziemi

2. Cechy gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej.

- zwiększenie areалу ziemi uprawnej w celu zwiększenia plonów – gospodarka typu ekstensywnego
- ziemia uprawiana przez pańszczyźnianych chłopów. Wyróżniamy kilka typów pańszczyzny: pańszczyznę pieszą (praca piesza na ziemi pana przy sadzeniu, zbiorach), pańszczyznę sprzężajną (chłop utrzymywał konie i woły = sprzężaj oraz narzędzia, przy pomocy których uprawiał ziemię pana)
- niska wydajność pracy chłopów, coraz bardziej pozbawianych praw
- wykorzystanie najprostszycy narzędzi, nie angażowanie się w rozwój nowych technik uprawy
- produkowano głównie zboża
- eksport płodów rolnych i surowców
- import wyrobów rzemieślniczych

- rozwijały się głównie tereny nad spławnymi rzekami (Wisła, Odra, Warta, Pregoła, Niemien, Dźwina), którymi dostarczano produkty do portów morskich gdzie ładowano je na statki
- folwarki były samowystarczalne: uprawiano w nich warzywa, sady, zioła, utrzymywano pszczoły dla miodu, hodowano ryby, bydło, trzodę chlewną i drób. Produkowano na folwarkach proste tkaniny, meble, narzędzia. Często folwark posiadał własne browar produkujący piwo bądź gorzelnię produkującą wódkę. W towary te zaopatrywano wieś, oczywiście za opłatą, co zapewniało stały, wysoki dochód
- korzyści z gospodarki czerpali głównie szlachta i duchowieństwo

3. Ustawodawstwo ułatwiające szlachcie dominację gospodarczą.

- **1423 – statut warcki** „O sołtysach krnąbrnych i nieużytecznych” – zezwalał szlachcie na przymusowy wykup sołectw i usuwanie sołtysa ze wsi
- **1496 – przywilej II piotrkowski** – przypisywał chłopu do ziemi gdyż tylko jeden chłop mógł opuścić wieś w ciągu roku za zgodą właściciela i udać się do miasta. Jednocześnie tylko jeden syn chłopski mógł opuścić wieś by się uczyć bądź wyuczyć się rzemiosła. Pozbawiał mieszczan prawa posiadania ziemi poza miastem. Szlachcic został zwolniony od ceł na towary wyprodukowane w folwarkach oraz nie musiał płacić cła za towary sprowadzone z zagranicy dla własnych potrzeb. Jeszcze bardziej zubożyło to dochody skarbu.
- **1520 – konstytucja sejmowa** ustalała w dobrach królewskich minimum pańszczyzny na 1 dzień w tygodniu z łana chłopskiego (za 1 łan dzierżawionej ziemi trzeba było odpracować 1 dzień w tygodniu na ziemi właściciela). W dobrach prywatnych mogła ona być jeszcze większa. Należy przypomnieć, że początkowo chłop pracował kilka dni w roku, nie w tygodniu.
- **1518 – 1520** – Zygmunt I Stary zdecydował, że sądy królewskie nie będą ingerowały w stosunki między panami a ich poddanymi – od tej pory pan sprawował sądy nad chłopem, który nie mógł się odwołać do sądu królewskiego

4. Skutki gospodarki folwarczno – pańszczyźnianej.

SKUTKI POZYTYWNE	SKUTKI NEGATYWNE
<ul style="list-style-type: none"> - wzrost areалу gruntów ornych - rozwój miast leżących wzdłuż spławnych rzek i portów: Gdańsk, Kraków, Toruń, Kazimierz Dolny nad Wisłą, Płock, Sandomierz - rozwój miast związanych z jarmarkami : Gdańsk, Lublin, Gniezno - wzrost znaczenia gospodarczego Polski w Europie – państwo polskie „spichlerzem Europy” = głównym dostawcą zboża; Dostawcą budulca (drewno), skór, konopi, lnu 	<ul style="list-style-type: none"> - poddaństwo osobiste, gruntowe i sądownicze chłopów doprowadziło do całkowitego uzależnienia chłopu od pana/szlachcica. Stan kmiecy w ogóle przestał się rozwijać. Chłop stał się praktycznie niewolnikiem, który był zmuszony pracować za darmo na ziemi pana od którego dzierżawił ziemię. Został przywiązany do ziemi, której nie mógł opuścić - ubożenie chłopów - zahamowanie postępu technicznego w rolnictwie – przestano wcielać w życie nowinki techniczne, nowe techniki uprawy roli czy stosować nowoczesne narzędzia. Był to skutek bardzo dużej ilości taniej siły roboczej (chłopów), która gwarantowała niskie ceny i konkurencyjność polskiego zboża, a także ekstensywnego charakteru polskiej gospodarki. Właściciel nie był zmuszony poszukiwać innych sposobów zwiększenia ilości plonów i obniżenia kosztów produkcji - przejęcie przez szlachtę kontroli nad handlem zbożem ograniczyło prawa stanowe mieszczan. Mieszczanie nigdy nie stali się taką siłą gospodarczą i polityczną jak na zachodzie Europy.